

ZARKO PUHOVSKI

MARKSIZAM MAO CE TUNGA

Kada je u današnjoj situaciji riječ o marksizmu kao oznaci za praktičko i teorijsko djelovanje nekog autora ili grupe njih, nužno se postavljaju i posve određena teorijska pretpitanja. Za današnju je situaciju karakterističan pluralizam marksističkih, ili marksizmu bliskih orijentacija i to ne samo po samorazumijevanju onih koji sebe nazivlju marksistima, već i na temelju svake iole objektivne analize pod pretpostavkom da nije dosljedno dogmatska.¹ Taj pluralizam marksističkih orijentacija — koji započinje Lenjinovim teorijsko-programatskim i praktičko-političkim odbacivanjem bitnih teorijskih teza i praktičkih dostignuća II Internacionale kao, zapravo, nemarksističkih² — u marksističkoj analizi pokazuje na različitost uvjeta u kojima ti marksistički pravci dopijevaju do uobličena. Jer, samo se na taj način — polazeći od uvjerenja da na različite uvjete valja različito teorijski i praktički reagirati, čak i kada se polazi od zajedničkih načelnih i strategijskih uvida — može objasniti ta diferenciranost koja je evidentna u suvremenim marksističkim analizama, pa i u programskim orijentacijama unutar međunarodnog radničkog pokreta.

Ali, ako se i polazi od pretpostavljene zajedničke pripadnosti već spomenutih raznolikih (nerijetko i međusobno suprotstavljenih) poimanja i realiziranja marksističke kritike, ne smije se zaobići ni implicirano, ali neprestance nazočno pitanje o onome što takve različitosti makar i načelno ujedinjuje. Budući da marksizam kao teorijska, ideologijska i politička oznaka lagano može izgubiti određenost što ju je imao u vremenima svoje jedinstvenosti i unutrašnje neproturječnosti, pun doseg aktualnog značenja te oznake može se pokazati upravo u temelju pluraliteta svih impulsa koji se s većim ili manjim

¹ Metodička je poteškoća teze u pluralizmu marksističkih teorijskih usmjerenja — koja se pojavljuje uglavnom među marksistima i njima bliskim teoreticima na Zapadu, te unutar samo nekoliko komunističkih partija, uključujući, dakako, i jugoslavensku — u tomu što joj je teško odgovoriti na pitanje što je to, zapravo, marksizam. Dok one koncepcije koje polaze od toga da znaju što je marksizam (ili se barem prave da to znaju) tu definiranost koriste kao ogradu spram drugih stavova (pa je nerijetko i sama definicija smišljena baš tako da se laganije izbace neka već unaprijed politički zadana »skretanja«), oni drugi — premda polaze s pozicije koja bolje odgovara biti epohalnih zbivanja — ostaju u poteškoćama kada se — jednom ipak — moraju razgraničiti od drugih misaonih pravaca. Čini se ipak da je neka vrsta zajedničke pretpostavke obaju načelnih stavova spram suvremenog marksizma u tomu što polaze od shvaćanja marksizma kao jedne od teorija spram koje se onda valja i teorijski odnositi. *Marksistička analiza marksizma samog*, ona, naime, analiza koja bi marksizam gledala u kontekstu njegovih socijalnih preduvjeta i konzekvencija tek je, izgleda, na dnevnom redu.

² Usp., 2. Puhovski, »Marx i marksistička tradicija«, »Kulturni radnik«, Zagreb, br. 4/1974.

pravom na nju pozivlju. Pri tom nije posrijedi ustanovljavanje adekvacije pretpostavljenog »izvornog« marksizma s nekim od suvremenih koncepata. Izvoran je, naime, samo Marxov i Engelsov pretežno teorijski rad; stoga se u dvadesetim godinama i pojavljuje teorijski poklič »natrag Marxu« (praktički već siguran zbivanjem u Rusiji). Ali, i to »vraćanje« Marxu bitno ovisi o već oformljenom odnosu spram Marxu i tim je odnosom bitno uvjetovano. U razdoblju potpune dominacije staljinističke varijante teorije i prakse marksizma, unutar radničkog pokreta, povratak je Marxu bio u nizu pokušaja negativno određen spram staljinističkih teza, te od tog vremena (sredine tridesetih godina otprilike) postaje jasnom podjela unutar marksizma na teoretičare socijalističke rekonstrukcije i »čiste« teoretičare, tj. one koji o Marxu misle uglavnom nevezani dnevnim zadacima. Vrlo ozbiljne teorijske i političke konzekvencije te podjele osjećaju se posebno oštro i u današnjoj situaciji, premda niz značajnih socijalističkih suvremenih kretanja među svojim uzorima spominje i Lenjina i Marcusea, i Trockoga i Korscha.

Među imenima marksista koji značajno utječu na današnje diskusije unutar marksizma ime Mao Ce Tunga jedno je od češće spominjanih, a njegov teorijski utjecaj u mnogo čemu je nastajao znatno drugačije no što je to uobičajeno. Jer, o maoizmu se, ponajviše u političkom smislu, govori uglavnom tek posljednjih desetak godina, premda je Maov teorijski i praktični utjecaj na kinesku scenu nazočan više od pedeset godina, a odlučujuć je više od četiri decenije.³ Stoviše, teorijske rasprave o Maovom djelu (ma koliko da su rijetke) nastaju gotovo bez izuzetka posljednjih desetak godina — otkako je »maoizam« postao i zapadnim političkim fenomenom, a Kina, nakon stišavanja niza unutrašnjih protuslovlja, počela opet angažiranije nastupati u svjetskim poslovima, definitivno lomeći dugotrajnu nametnutu izolaciju. Mao Ce Tung je na taj način krajem šezdesetih godina konačno zadobio u svijetu posve specifičnu poziciju simbola kineske političke, socijalne i međunarodne emancipacije (koju je djelomice imao već i znatno ranije), ali i ugled jednog od najradikalnijih suvremenih revolucionara i teoretičara na čijim su se idejama okupljale brojne političke grupe i stranke u nizu zapadnih zemalja, dakle u uvjetima temeljito drukčijima od onih u kojima je djelovao, i o kojima je mislio, sam Mao Ce Tung.

Shvaćanja Mao Ce Tunga najefektnije su rasprostranjena (kvantitativno uspješnije no bilo koja druga) takozvanim crvenim knjižicama, nazvanim »Citati predsjednika Mao Ce Tunga«. Ti su »Citati« svojim pažljivim odbirom i potpunom jednostavnošću u izražavanju pružili još jednu od mogućnosti toliko traženog suvremenog revolucionarnog katekizma. Činjenica da su posljed-

³ Mao Ce Tung je rođen u Shaoshanu, Hunan, 26. XII. 1893. kao sin srednje imućnog seljaka. Za vrijeme studija sudjeluje u revoluciji 1911, 1920. organizira jednu od prvih marksističkih grupa u Kini. Sudjeluje — kao jedan od osnivača — u radu I Kongresa KP Kine. Od 1924. započinje — uz vrlo snažne otpore CK — s radom na »revolucionarnom organiziranju seljaštva«. Od 1928. osniva i vodi, s Cu Deom, prve jedinice Crvene armije, od 1930. je glavni politički komesar armije. Od 1943. je predsjednik politburoa CK KPK, a od rujna 1949. predsjednik vlade; od 1954-1959. Mao je predsjednik kineske republike. Njegova su djela izvan Kine uglavnom poznata po različitim verzijama »Izabranih djela«, najčešće u četiri sveska (ovaj je rad uglavnom temeljen na engleskom izdanju »Selected Works of Mao Tse Tung«, u izdanju Foreign Languages Press, Peking 1965-1967, zatim na mnogo citirani »Četiri eseja o filozofiji« te na nizu novijih uglavnom kraćih direktivnih tekstova i znamenitim »Citatima predsjednika Mao Tse Tunga«, (izdanje na srpskom ili hrvatskom, Peking. Izdavačko preduzeće literature na stranim jezicima, 1968.). Kod nas su ranije izdani Maovi »Govori i članci« (Izdanje časopisa »Trideset dana«, Beograd 1949), među kojima uglavnom nisu Maovi značajniji teorijski tekstovi, te prvi svezak Maovih »Izabranih djela« (Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd 1957). Posljednjih je godina prevedeno i nekoliko novijih Maovih tekstova.

njih godina citati uglavnom izgubili na značenju (pa su u Kini čak i izražavane autoritativne sumnje u njihovu autoriziranost), paralelno s nestankom čovjeka koji je nadgledavao njihovo izdavanje — Lin Piao — nije bitno mijenjala usku teorijsku bazu na kojoj se utemeljeno poznavanje Mao Ce Tunga i maoizma. Što se pak tiče društvene zbilje kojoj Maove misli, već i samorazumijevanjem, odgovaraju, nije teško ustanoviti da su svi posjetioci Kine i stručnjaci za njezin razvoj — od Edgara Snowa⁴ do Shirley MacLaine — svoje komentare započinjali napomenom da »zapadni čovjek« uglavnom ne može razumjeti Kinu. A upravo je takav stav utjecao na posebnost u recepciji Maovih misli — one su pojmljene posve idealistički, iz njih samih, ili pak kao tekst koji otkriva i istovremeno zakriva jednu političku realnost. Upravo zbog toga je i ovdje riječ o marksizmu Mao Ce Tunga, a ne o njegovim koncepcijama socijalizma, revolucije, odnosno međunarodnih odnosa — kako to u pravilu čine brojne analize sa stajališta sinologijskih apstrakcija ili teorijski neutemeljenih kategorijalnih sklopova znanosti o međunarodnim odnosima. Jer, raspravljati o marksizmu Mao Ce Tunga znači njegovu, prije svega teorijsku, nakanu razmotriti u tri različita, a ipak nužno povezana konteksta: s obzirom na marksističku teoriju u svijetu, s obzirom na kinesko teorijsko nasljeđe, te, što, naravno, nije posljednje po redoslijedu važnosti, s obzirom na konkretnu kinesku društvenu praksu. U ovom će tekstu, prije svega zbog ograničenog poznavanja nekih elemenata situacije u Kini (što uostalom karakterizira gotovo čitav svijet izvan Kine), biti riječi prvenstveno o prvom i djelomice o drugom kontekstu.

Teorijska misao Mao Ce Tunga je, pored nepreglednog broja brošura i različitih izdanja citata, najreprezentativnije predstavljena u njegovim »Izabranim djelima« koja su u četiri toma od 1951. već doživjela niz izdanja na različitim jezicima. Radovi su u tom izdanju poredani uglavnom kronologijski i ono završava s radovima iz 1949. Kasnija djela nisu sustavno izdavana, osim znamenita »Četiri eseja o filozofiji« (od kojih su dva nastala u poslijeratnom razdoblju). Većina najpoznatijih tekstova prevedena je na naš jezik. Upravo analizom teorijski najznačajnijih među tim radovima može se doći do osnovnih karakteristika Maove teorijske »linije«.

Već i prvi pogled na bilo koje djelo Mao Ce Tunga zapinje za neke njegove stilske osobine: to je djelo u cjelini, naime, pisano laganim i jednostavnim načinom; svojim odbirom riječi, uglavnom kratkim rečenicama i pažljivim korištenjem bogatog fonda izraza (posebice raznolikih pridjeva), te vrlo čestim navođenjem narodnih poslovice ili izrijeka starih filozofa ti tekstovi podsjećaju na jednostavnost govora starih seoskih mudraca. Ta mudrost je utemeljena nacionalnom tradicijom, a zbog čega Mao takav stil zadržava već više od pedeset godina, prije svega naglašuje apsolutnu uvjerenost u istinitost svojih teza. Čak i kada polemizira, kada ističe nužnost propasti neprijatelja svojeg naroda, Mao to čini posve mirno, bez posebnih naglašavanja ili izrugivanja — on jednostavno proklamira po vlastitom razumijevanju evidentne činjenice do kojih dospjeva na temelju narodne mudrosti, ali i metodom marksističke analize. Govoreći primjerice o imperijalizmu u svojem tekstu »Odbacite iluzije, pripremajte se za borbu«, napisanom 1949. kao komentar za agenciju Hsinhua,

⁴ U tom su kontekstu posebice jasni, dokumentirani i dobrim dijelom uvjerljivi izvještaji Edgara Snowa sadržani u njegovoj teorijski posve neambicioznoj, ali umnogome faktografski neosporenoj knjizi »Crvena zvijezda nad Kinom« (»Otokar Keršovani«, Rijeka 1971.)

Mao jednostavno i samorazumljivo kaže: »Provokacija, poraz, ponovno provokacija, ponovno poraz, i tako sve do propasti — takva je logika imperijalista i svih reakcionara svijeta u odnosu na stvar naroda i oni nikada neće ići suprotno toj logici.«⁵ Niz je sličnih citata već poodavno ušao u uobičajeni politički žargon, čak i u krugovima koji ni teorijski ni politički ne podržavaju Mao Ce Tunga. Ta »zakonita nužnost« kojom Mao iznosi svoje teze dvostruko je utemeljena, ona nije samo stilska oznaka, nego je uvjetovana socijalnom podlogom u ime koje se govori i tradicionalnom spremnošću kineskih filozofa, proroka, mudraca uopće, da svoje misli izražavaju maksimalno jasno i (kako bi se to reklo sa stajališta zapadne filozofijske tradicije) posve konkretno.

Ako se postavlja pitanje u ime koga se u djelu Mao Ce Tunga izriču te povijesno obvezne teze i ocjene, odgovor je, na prvi pogled, posve jednostavan, gotovo trivijalan: u ime naroda. No, već slijedeći korak analize pokazuje da ovdje narod — premda su zamjetni vrlo jasni tragovi teorijski naivnog povjerenja u apstraktni pojam naroda, koje je odlikovalo mnoge revolucionarne teorije i prakse, od prosvjetiteljstva do danas — nije mišljen u nekom načelno pretpostavljenom, a praktički nemogućem jedinstvu. Mao Ce Tungov tekst »Analiza klasa u kineskom društvu«, napisan ožujka 1926., jasno ukazuje na njegove, do danas bitno neizmijenjene stavove o klasnoj diferencijaciji u narodu. Taj tekst nastaje otprilike sedam godina nakon znamenita Lenjinova članka »Velika inicijativa« u kojem su za jednu epohu, dane najjasnije odrednice jedne marksističke vizije klasnog ustrojstva društva. Za problem pred kojim se nalazi Mao Ce Tung, Lenjinova je političko-revolucionarna praksa još i značajnija od teorijskih stavova: Lenjin donosi u radnički pokret proširenje socijalne baze revolucije s osloncem na seljake što je proizlazilo iz uvjeta u kojima mora djelovati. No, dok Lenjin postulira i provodi *oslanjanje* kadrovske revolucionarne elite na seljačke mase u trenutku preuzimanja vlasti i njezina kratkotrajnog početnog učvršćenja (kasniji razvoj i tako više nema mnogo veze s Lenjinovim koncepcijama), Mao Ce Tung, u drugim uvjetima, mora u dugogodišnjim vojnim, političkim i klasnim sukobima mukotrpno osvajati i izgrađivati vlast s dijelom seljaštva kao gotovo apsolutnim *nosiocem* revolucionarnog kretanja. Odatle i razlike u teoriji: klasna podjela na kineskom selu o kojoj govori Mao Ce Tung nije ustanovljena po dokraja provedenim Lenjinovim premisama (iako odgovara, uz neka dodatna raščlanjivanja, njegovom praktičkom držanju). Mao Ce Tung svoju analizu uostalom i započinje posve jasnim pitanjem: »Tko su naši neprijatelji? Tko su naši prijatelji?«⁶ Iz tih taktičkih zadataka dospijeva se i do strategijskih određenja koja Mao u biti preuzimlje i nakon 1949. (Ne treba, naime, zaboraviti da je značajan sadržaj žučnih rasprava u godinama prije izbijanja »kulturne revolucije« bilo upravo pitanje o tomu koji su kadrovi — »novi«, radnički, gradski, ili »stari«, seoski — najpovjerljiviji za daljnje zadatke u izgradnji zemlje; po nekim, kao i obično nedostatno provjerljivim informacijama posljednjih se mjeseci ta

⁵ »Selected Works« IV, p. 428.

⁶ »S. W.« I, p. 13 — za razliku od ovog pristupa (koji se kasnije teorijski domišljenije iskazuje u diferenciranju dvaju tipova proturječnosti unutar naroda) Lenjin pristupa pitanju o klasi u kontekstu rasprave o »ukidanju klasa«, dakle s pozicije koja nije eksplicitno političko-taktička (iako kontekst i tog Lenjinova spisa i sam proizlazi iz posve neposrednih političkih zadaća). Osim toga, Lenjin daje načelno određenje klasa (»Veliki počini«, Izbranie proizvedenija v dvuh tomah II, OGIZ, Moskva 1943, s. 443), premda polazi od posve prepoznatljivih konkretnih prilika, dok Mao iskazuje određenje koje je jasno upravljeno na kinesku situaciju, premda je evidentno da mu je pred očima i Lenjinov napatuk, primarno, dakako, u smislu uzimanja u obzir realno-revolucionarnih postignuća na bazi Lenjinovih teza.

diskusija opet obnavlja). Jer, premda vodi seljačku vojsku u revoluciju, Mao Ce Tung izvršuje jasnu teorijsku podjelu kineskog stanovništva: on 1926., godine razlikuje šest klasa unutar kineskog društva — klasu zemljoposjednika i kompradora, srednju buržoaziju, sitnu buržoaziju, poluproletarijat, proletarijat, te lumpenproletarijat. Pri tom on, za razliku od niza drugih članova partije, samo prvu klasu: zemljoposjednike i kompradore (rukovodioce i više namještenike, uglavnom u inozemnim tvrtkama) eksplicitno smatra isključenom iz revolucije — za druge se, smatra Mao Ce Tung, valja boriti. Niz kasnijih zbiivanja dao mu je potpuno za pravo. No, nedoumice su ostale, prije svega s obzirom na tzv. lijevo skretanje koje je, najprije s Čen Tu Hsiuom na čelu (kasnije slične teze zastupa i Liu Šao Či), inzistiralo na punom oslanjanju na još i danas nedostatno »jaku« radničku klasu u gradovima.

Indikativno je da Mao Ce Tung svih šest klasa uočava i na selu, čak i srednju klasu ili proletarijat, dok se poluproletarijat dijeli na pet slojeva, uglavnom također seoskih (poluposjedničke seljake, siromašne seljake, sitne obrtnike, trgovačke pomoćnike i torbare). Ta raščlanjenost s obzirom na društveno-ekonomske odnose na selu omogućuje i stratejski i taktički diferenciran pristup tijekom revolucije. Ujedno time se Mao Ce Tung i teorijski i svojom revolucionarnom doktrinom jasno razlikuje od istovremeno općenito preovladavajućih Staljinovih teza o seljaštvu koje ne uzimlju u obzir gotovo nikakve unutrašnje razlike, nego polaze od jedinstvenosti seljaštva.⁷ Bez obzira na činjenicu da je Mao Ce Tung kasnije često spominjao Staljina kao klasika marksizma (a i danas to još čini), bez ozbira na niz sličnosti u tekstovima (ipak pretežno formalne prirode), već od prvih tekstova nadalje ostaje bitna razlika. Staljin, naime, teži sistematiziranju i dogmatiziranju onoga što smatra marksizmom pod pretpostavkom zaoštavanja klasnih protuslovlja u socijalizmu koja zahtijevaju jačanje »idejnog oružja proletarijata«.⁸ Mao Ce Tung, koji je slično Staljinu oficijelno nazivan »velikom vođom i učiteljem«,⁹ doduše u

⁷ Staljin, pogotovu nakon revolucije, govori o seljaštvu najčešće kao o »srednjim slojevima« (J. V. Staljin, »Marksizam i nacionalno-kolonijalno pitanje«, Kultura, Zagreb 1947, str. 188, 190), a gotovo uvijek nediferencirano npr. kada kaže: »Pridobivanje seljaštva vršilo se kod nas pod zastavom socijalizma. Seljaštvo koje je dobilo zemlju iz ruku proletarijata, koje je pobijedilo veleposjednike uz pomoć proletarijata i podiglo se na vlast pod rukovodstvom proletarijata, moralo je osjetiti, moralo je shvatiti da se proces njegova oslobođenja vršio i da će se i dalje vršiti pod zastavom proletarijata, pod njegovom crvenom zastavom« (I. c., str. 191) — proletarijat je, dakle, načelno odijeljen od seljaštva koje je, pak, za revoluciju sekundarno u odnosu na nj i od njega dobija zemlju, itd. Pri tom je interesantno da nikakvih ekonomskih ili drugačijih kriterija diferencijacije nema, ili, u drugim tekstovima, ti kriteriji nastupaju naknadno, kao aparat za dokazivanje već unaprijed formulirane teze.

⁸ Na jednom mjestu u svom tekstu »Zadobiti milijunske mase za protujapansku jedinstvenu nacionalnu frontu« (svibanj 1937) Mao Ce Tung npr. govori: »Odbijati suradnju s buržoazijom zbog toga što njezino sudjelovanje u revoluciji može biti samo privremeno i opisati alijansu s protujapanskim sekcijama buržoazije (u polukolonijalnoj zemlji) kao kapitulaciju jest trockistička teza s kojom se ne može suglasiti« (»S. W.« I, p. 290, 291). Očigledno je, uz barem minimalno poznavanje novije povijesti međunarodnog radničkog pokreta, da se Maove riječi odnose i na odnos spram kineske revolucije koji dolazi i iz Kominternu uz uzimanje — zbog očiglednih taktičkih razloga — imena koje je u Kominterni posve negativno označeno kao naznake za teze koje se, politički i teorijski, ne prihvaćaju.

⁹ O jednom od aspekata tog problema govori S. Šušar u kontekstu diskusije o mogućnosti da socijalističke zemlje izbjegnu amerikanizaciju na koju navodi nekritičko prihvaćanje ideologije progresa na bazi bezuvjetne industrijalizacije. Pokazujući kako Kina pokušava izbjeći posljedice takve strategije, Šušar kaže da su to »U Kini pokušali preko formule narodne komune što nudi povratak na predindustrijsko društvo. Kada nisu mogli ništa s time postići, onda su postigli obogatvorenjem Mao Ce Tunga. Ali mi smo imali obogatvorenje i drugih komunističkih lidera neovisno od metoda. Recimo, Staljin je forsirao industrijalizaciju a sebe je uspio u uvjetima te industrijalizacije obogatvoriti« (»Pogledi«, Split, br. 14-15/1975., str. 114). Premda bi se mogla osporavati Šušarova teza da »formula narodne komune nudi povratak u predindustrijsko društvo« — jer, bi se vjerojatno isto tako uvjerljivo, moglo pokazati da je pri tom riječ baš o *specifičnom putu* u industrijsko društvo, a »obrana« je od tog društva u Kini (i kod Mao Ce Tunga) zamišljena, na razini zasade, uglavnom ideološki — ipak je značajno isticanje veze obogatvorenja socijalističkih vođa — ne samo Maoa, nego i drugih — i bitnih neuspjeha u politici socijalističkog razvoja tih zemalja.

svojim tekstovima i praksi nije imun od dogmatskih elemenata, ali oni uglavnom nastaju kasnije, nakon oružane pobjede (djelomice vjerojatno i pod utjecajem onih koji se, kao primjerice Lin Pijao, žele iskazati istaknutim maoistima), kada je već postavljena jedna originalna, kineskim uvjetima po svemu sudeći umnogome odgovarajuća recepcija marksističkog poimanja revolucije.¹⁰ Riječju, dok Staljin dogmatskom interpretacijom — prije svega Lenjina — nameće Sovjetskom Savezu niz dokazano krivih stavova, Maove teze su, u biti, izdržale brojne provjere u praksi — čak i onda kada je njegova faktička vlast bila gotovo onemogućena, jer su (eventualno) dogmatizirane tek kada su već kao bitno nedogmatske u temelju formirane.

Takav se, nedogmatski, kineskim prilikama u osnovi primjereni pristup vjerojatno najcjelovitije i najdomišljenije iskazuje u posljednjem od većih Maovih teorijskih tekstova koji su poznati izvan Kine, u referatu na jedanaestom proširenom sastanku vrhovne državne konferencije, održanom 27. veljače 1957., poznatijem pod (indikativnim) naslovom »O pravilnom postupanju s proturječnostima unutar naroda«. Već u uvodu se u tekstu polazi od postojanja dvaju bitno različitih »tipova proturječja« — proturječja između vlastite pozicije i neprijatelja (»između nas i neprijatelja« kaže se doslovce u tekstu), te proturječja unutar samog naroda. Da bi pojasnio tu razliku Mao Ce Tung odgovara na pitanje što je to narod, ističući pri tom povijesnu uvjetovanost značenja pojma narod. »Za vrijeme oslobodilačkog rata protiv Japana, nastavlja se u tekstu, sve one klase, slojevi i društvene grupe koje su se suprotstavljale japanskoj agresiji pripadale su kategoriji naroda, dok su japanski imperijalisti, kineski izdajice i projapanski elementi bili neprijatelji naroda.. U sadašnjem stanju, razdoblju izgradnje socijalizma, klase, slojevi i društvene grupe koje promiču, stvar socijalističke izgradnje podržavaju je i rade za nju, sve zajedno pripadaju kategoriji naroda, dok su društvene snage i grupe koje se opiru socijalističkoj revoluciji i neprijateljske su spram socijalističke izgradnje ili je sabotiraju, neprijatelji naroda.«¹¹ Pojam narod se, dakle, »odjednom« raspada, postaje ideologijski, točnije klasno uvjetovan, a neprijatelji su naroda time iz pojma narod jednostavno isključeni. Time se, međutim, pokazuje da stalno pozivanje na narod, govorenje u ime njega itd., nije ipak posve besadržajna faza — ujedno i u tome je vidljiv jasan biljeg kineske kulturne, posebice političke tradicije za koju je, u različitim fazama, bilo karakteristično ne samo često spominjano nepovjerenje spram stranaca, nego i rigorozno isključivanje izdajica naroda iz životnih sredina. Kao i u nizu drugih slučajeva i ovdje je zapravo riječ o tomu da Mao Ce Tung daje svojevrsan klasni sadržaj odavno poznatim kineskim vrednotama.

Budući proturječja spram neprijatelja drži antagonističkima, proturječja naroda Mao Ce Tung smatra neantagonističkima, čak i proturječje između radničke klase i nacionalne buržoazije, doduše u nekim razdobljima, dok u ostalim imaju dvostruk karakter. Pri tom rasprava o proturječjima ne ostaje tek na njihovu općenitu konstatiranju — za prevladavanje tih suprotnosti, barem u jednom njihovom vidu, daje se vrlo poznata formula »jedinstvo, kritika, jedinstvo«.¹² Upravo mogućnost uporabe te formule i u izvanpartijskim

¹⁰ Usp. o tomu, P. Vranicki »Mao Ce Tungove koncepcije u revoluciji« u »Historija marksizma« II, Naprijed, Zagreb 1971, str. 185-198.

¹¹ »Four Essays on Philosophy«, Foreign Languages Press, Peking 1968², p. 80, 81. (Tekst je, dobrim dijelom, preveden u časopisu »Kulturni radnik«, Zagreb, br. 3/1972.)

¹² I. c., p. 87 i dalje.

odnosima (što se naročito pokazalo za vrijeme kulturne revolucije) pokazuje, kao i čitav taj kontekst, da kod Mao Ce Tungova shvaćanja društvenih proturječja nikako nije riječ o uvjerenju o nužnom (ili barem vjerojatnom) zaoštravanju klasnih odnosa u prijelaznom razdoblju. Prije bi se, možda, moglo podvrći sumnji toliko jasna distinkcija između unutar-narodnih proturječja i onih spram vanjskih neprijatelja. Na prvi pogled odavde proizlazi mogućnost mjerodavnog prigovora da je »nacionalni moment predominantan nad internacionalnim« (kakav je na drugom materijalu, s drugim motivima i, koliko je poznato, bez ozbiljnije teorijske argumentacije dan u sovjetskoj kritici maoizma). No, kod Mao Ce Tunga nije riječ o tomu da klasne razlike nastupaju samo u borbi na međunarodnom planu (premda bi se to iz nekih izjava početkom šezdesetih godina možda i moglo zaključiti),¹³ nego se samo uzimlje u obzir dvostruki karakter domaće buržoazije (koja i tako nije ni povijesno, politički, kulturno ili ekonomski razvijena), tj. mogućnost da ona, i u oslobodilačkom ratu i poslije njega, ima i ulogu koja je sukladna ciljevima revolucije.

Zeli li se ozbiljnije analizirati klasna situacija suvremene Kine, valjalo bi imati na umu i činjenicu da se komunistička partija mora ne samo izboriti za predominaciju jedne klase (naime, radničkog i seoskog proletarijata), nego, još prije toga, i proširiti svijest o klasnim razlikama u zapadnom smislu riječi uopće. Društvena podjela koja je u kineskom društvu vladala praktički do 1949. bila je znatno drukčija od klasnih suprotnosti kako ih shvaća marksizam ili neka druga zapadna socijalna teorija. Zato Mao i započinje pitanjem: Tko su nam prijatelji, a tko neprijatelji, a zato, vjerojatno, dolazi i do velikih perturbacija za vrijeme »kulturne revolucije« čime se, pored ostaloga, postiže i fizičko dokazivanje jednakosti različitih društvenih slojeva i konkretno dokazivanje mogućnosti njihova zajedničkog života i rada — što se sve protivi klasičnim kineskim predstavama.

Pod pretpostavkom funkcioniranja tog sistema postupnog nestajanja klasnih razlika Mao Ce Tung u istom tekstu lansira još dvije parole koje su kasnije često ponavljane: »Neka cvate stotinu cvjetova, neka se stotinu škola mišljenja natječe«¹⁴ i »Loše stvari mogu preći u dobre«.¹⁵ Pri tom je prva formula koja, po sebi, označuje mogući visok stupanj tzv. stvaralačkih sloboda bila posve raznoliko tumačena, a za vrijeme velikih ideologijskih obračuna tijekom »kulturne revolucije« više i nije spominjana. No, već 1957., Mao uz tu parolu naslanja odjeljak pod naslovom »O pitanju smetnji koje stvara mali broj ljudi«,¹⁶ koji je i korišten za ublažavanje spomenute formule o cvatu stotinu cvjetova. O paroli »Loše stvari mogu preći u dobre« dostatno je reći to da je ta formula, u nizu stanovite političke dijalektike koju je Mao vjerojatno predvidio, korištena uvijek kada su nastupala »pretjerivanja« ograniče-

¹³ Kritiku tih kineskih teza o internacionalnom klasnom sukobu dao je, među prvima — iako pretežno na ideologijsko-političkoj razini argumentacije — Edvard Kardelj u svojoj knjižici »Socijalizam i rat« (Kultura, Beograd 1960). Kardeljeva je teza da za kineske teoretike »međunarodna klasna borba« znači u stvari — neizbežnost rata između kapitalističkih i socijalističkih zemalja. A to je, prvo, očito iskrivljavanje marksističkog učenja o klasnoj borbi i, drugo, opravdanje unapred svakog rata koji bi jedna socijalistička zemlja otpočela protiv nesocijalističke ili takve zemlje koju bi ona proglasila nesocijalističkom« (str. 82, 83). Prilike su se od tada u svijetu, a i u kineskoj vanjskoj politici, podosta izmijenile, pa je svakako promijenjen i kontekst u kojem su navedeni stavovi izneseni. No, kinesko postupno orijentiranje na barem djelomičnu »miroljubivu koegzistenciju« nije sasvim bez uporišta u ranijim postupcima te zemlje.

¹⁴ »Four Essays . . .«, p. 113-120.

¹⁵ I. c., p. 125-127.

¹⁶ I. c., 122-124.

nja određenih sloboda pod izgovorom da dolazi do već spomenutih smetnji u razvoju.

Ova tek ovlaš ocrtana shema konkretne političke uporabe Maovih kategorija, koja je nerijetko bila inspirirana iz izvora koji su smatrani doduše autentično maovskima, ali su bili kasnije i dezavuirani (primjerice Liu Šao Či, zatim Li Pijao itd.), pokazuje nedostatnost samo teorijskih rasprava o Maoovom djelu. Takve rasprave, naime, nužno zapostavljaju direktnu usmjerenost ovih tekstova na konkretno djelovanje, čak i pod (djelomice predviđenim) rizikom da budu zlorabljene.

Nakon tih napomena o svojevrsnoj socijalnoj teoriji Mao Ce Tunga ostaju svakako nedovoljno jasne filozofijske pretpostavke tog shvaćanja. Te su pretpostavke dane, ponajprije, u dva ranije nastala eseja o filozofiji, u tekstovima »O praksi iz srpnja 1937. i »O proturječju« iz kolovoza iste godine. Ta su dva teksta nastala zapravo u jednom dahu, kao predavanja na »Antijapanskoj vojnoj i političkoj školi u Jenanu«. O njima će ovdje, premda se, iako ukratko, govori općenito o marksizmu Mao Ce Tunga, biti dane samo osnovne napomene, jer polazi se od shvaćanja da te »čisto« filozofijske analize u doslovnom smislu riječi nisu najznačajnije ni za Maoovo djelo u cjelini ni za njegov teorijski i programatski utjecaj. Ukratko i unaprijed rečeno: osnovne su filozofijske, točnije spoznajno-teorijske pretpostavke (jer o tomu je ovdje uglavnom riječ) iscrpljene preuzimanjem Lenjinovih teza, njihovim objašnjavanjem, komentiranjem, ali i stanovitim preformuliranjem (koliko je to moguće procijeniti bez poznavanja originala). Dobra je ilustracija vrlo često navođeni direktivno sročeni završetak eseja o praksi: »Otkrivati istinu kroz praksu i opet kroz praksu provjeravati i razvijati istinu. Započeti od osjetilne spoznaje i aktivno je razvijati u racionalnu spoznaju; zatim započeti od racionalne spoznaje i aktivno voditi revolucionarnu praksu za preobražaj i subjektivnog i objektivnog svijeta. Praksa, spoznaja, opet praksa i opet spoznaja. Ta se forma obnavlja u beskonačnim ciklusima, a sa svakim ciklusom sadržaj prakse i spoznaje doseže višu razinu. To je u cjelini dijalektičko-materijalistička teorija spoznaje, takva je dijalektičko-materijalistička teorija jedinstva spoznavanja i djelovanja«. ¹⁷ Temeljna je istovetnost s Lenjinovim stavovima evidentna (u osnovi to se i u tekstu kazuje), premda bi se, možda, dalo — u kontekstu drugih Maovih izričaja — pokazati da Mao Ce Tung posebice inzistira baš na društveno uvjetovanoj višestrukosti faza spoznajnog procesa, čime se također razlikuje od brojnih staljinističkih interpretata tog odnosa.

Članak »O proturječnosti« vrlo je korektna interpretacija Lenjinova čitanja Hegela, on daje neke osnovne probleme tako shvaćene dijalektike, iako ih, opet za razliku od Staljina; ne nabraja kao udžbenički materijal, nego se, dapače, neprestance iznalaze realni društveni, dakle zaista materijalni dokazi za moguće funkcioniranje tih zakonitosti. Pri analizi tog teksta valja imati na umu da je nastao više od godinu dana prije Staljinova teksta »O dijalektikom i historijskom materijalizmu« na koji se poslije i Mao s uvažavanjem pozivlje. Kasniji nastavak promišljanja tog kompleksa dan je u vrlo kratkom članku (zapravo dijelu rezolucije Centralnog komiteta Komunističke partije Kine »O nekim sadašnjim problemima u našem radu na selu«) koji je pod naslovom »Odakle dolaze ispravne ideje?« objavljen svibnja 1963. U tom se članku govori,

¹⁷ I. c., p. 20.

na zaista direktnom Marxovu tragu, o tomu da postoje »tri vrste društvene prakse: borba za proizvodnju, klasna borba i znanstveni eksperiment«.¹⁸

Ti osnovni stavovi Mao Ce Tunga imaju smisla tek promotreni u jedinstvu s njegovim shvaćanjem proturječja u društvu, skupa s njegovom koncepcijom revolucije, s njegovim shvaćanjem internacionalizma, antiimperijalizma, i međunarodnih odnosa, pogotovu s već spomenutim nepokolebljivim uvjerenjem da na svojoj strani, na strani svoje, kako bi sam rekao narodne stvari ima perspektivu. Najefektnije je to pokazano u intervjuu Anni Louisi Strong, kolovoza 1946, kada je lansirana čuvena krilatica »imperijalizam i svi reaktivari su tigrovi od papira«,¹⁹ te u govoru na savjetovanju predstavnika komunističkih i radničkih partija u Moskvi mjeseca studenoga 1957. kada je izrečena druga parola koja već dvadesetak godina ostaje u eteru: »U svijetu postoje dva vjetra: vjetar Istoka i vjetar Zapada. U Kini postoji izreka: 'Ili vjetar Istoka prevladava nad vjetrom Zapada, ili vjetar Zapada prevladava nad vjetrom Istoka'. Smatram da sadašnju situaciju karakterizira to što vjetar Istoka prevladava vjetrom Zapada.«²⁰ Za te bi se navode nadugačko moglo dokazivati da su slikoviti i naivni, neoriginalni i prepojednostavljeni, ali dvije činjenice ostaju: nitko prije (a za sada ni poslije) Mao Ce Tunga nije unio toliko efektne promjene u do izdanosti dosadan politički jezik²¹ (posebno u socijalističkim zemljama), a brojne su njegove bitne teze s vremenom uspjele pokazati svoju promišljenost i barem djelomičnu opravdanost. Raznovrsna taktičko-politička »skretanja«, kompromisi, ustupci, čak psovanja i svađe²² ne mogu na tomu, gleda li se perspektivno, mnogo promijeniti, premda i sve to treba uzeti u obzir u jednoj kompleksnijoj analizi.

Zbog te slikovitosti, spoja svojevrsnog lenjinističkog marksizma s jezikom koji, i u prijevodu, nosi brojne zagonetke, jer je podatan očigledno drukčijem mišljenju od onoga pomoću kojeg je odista prevedeno, na kraju se i opet postavlja pitanje o osnovnoj metodi. Sam Mao jasno (barem za svoju sredinu) kaže: »Kako se povezuje marksističko-lenjinistička teorija s praksom kineske revolucije? To se može objasniti narodnim izrazom: 'Puštaj strijelu kada imaš cilj'. Odnos između marksizma-lenjinizma i kineske revolucije sličan je odnosu strijele i cilja.«²³ Ta je usporedba tek uvjetno razumljiva, no bitno je, vjerovatno, vidljivo: teorijom je trebalo upravo upraviti već poodavno zapetu strijelu. Tu teoriju za Kinu dao je Mao Ce Tung, dao ju je kao značajnu sastavinu suvremenih marksističkih promišljanja, čak i unatoč tomu što se ta teorija danas u Kini nerijetko interpretira i evidentno idealistički (kada se primjerice

¹⁸ I. c., p. 134.

¹⁹ »Citati predsednika Mao Ce Tunga«, str. 88.

²⁰ I. c., str. 98, 99.

²¹ Usp. o tomu, s jednog s obzirom na izvorni materijal nasilnog teorijskog stajališta, Philippe Sollers, »Sur la contradiction«, »Tel Quel« N° 45, Paris 1971 (prijevod »Nad protivrečnošću«, »Ideje«, Beograd, br. 4-5/1971.).

²² Pri čemu je svakako indikativno da su te ideološke svađe — za razliku od stanja u praktički svim ostalim socijalističkim zemljama — znale vrlo dugo (ili čak posve) ostajati bez kadrovske konzekvencija po napadane osobe (čak i ako se išlo na njihovo više-manje potpuno ali najčešće i privremeno »sklanjanje« iz javnosti). Za takvo je odnošenje indikativna bilješka u jednom od kineskih političkih govora koja glasi: »Can Naj Ci, jedan od glavešina desničarskih elemenata, jeste zamenik predsednika Društva za demokratsku izgradnju države i ministar snabdevanja« (Lu Ting Ji, »Naša osnovna neslaganja sa buržoaskim elementima«, »Bilten Instituta za izučavanje međunarodnog radničkog pokreta«, Beograd, br. 4/1957., str. 45. Premda je kasnije bilo i — koliko se zna vrlo rijetko — i odstupanja od toga načela organizacije političkih odnosa ipak je baš na posljednjem kongresu KP Kine u statut ušao stav koji svakom članu partije daje pravo da se bori za svoje mišljenje »do isključenja iz partije«.

²³ »Citati . . .«, str. 372.

uspješne kirurške operacije, eksplozije bombi ili bogate žetve neposredno povezuju s Maovim naukom).²⁴

A usud je ove marksističke teorije koja se, za sav svijet posve iznenada, našla pred tako nemarksističkim uvjetima i opet povezan s jednim metodičkim pitanjem, s pitanjem o zbiljskom odnosu spram nasljeđa, teorijskog i društvenog. Pedantno iznalaženje raznih Maovih stavova dalo bi povod za uvjerenje o tri različita njegova stava spram tradicije: on je preuzimlje, potpuno odbacuje, ili pak klasno distingvira.²⁵ Ono prvo čini kada je riječ, o kako bi sam rekao, »narodnim mudrostima i iskustvima«, ono drugo kada u koncipiranju kulturne revolucije vezuje raniju, klasnu kulturu za vladajuće klase i proglašuje ju »štetnom krpom koju treba potpuno uništiti« (no to čini, za razliku od mnogih mišljenja, već siječnja 1940. u svojem programskom uvodniku prvom broju časopisa »Kineska kultura«, pod naslovom »Nova demokracija«, taj će tekst biti praktički potpuno ponovljen u parolama »kulturne revolucije« od 1966. nadalje. Jedva je i potrebno napomenuti da su motivi tog obračuna s cjelokupnom prošlom kulturom »izvankulturni«, naime društveni: valja dokraja promijeniti jedan način života i društvenih odnosa. Onaj treći, distingvirani pristup najbolje se može pokazati u odnosu spram dvojice velikih kineskih filozofa; Lao Cea Mao pozitivno spominje i navodi, Konfucija ne, čak je posljednjih godina taj filozof i dnevno-politički promoviran u drugoimenovanost svakovrsnih idejnih i političkih neprijatelja. Pri tom valja imati na umu da je Konfucijeva filozofija po mišljenju gotovo svih interpretata jasno obilježena feudalnim odnosima (bez obzira na to što ih tumači razlikama u darovitosti, a ne u podrijetlu, jer ta distinkcija u političkim utjecajima nije dolazila do izražaja). Filozofija Lao Cea je, pak polazeći od nužnosti minimalnog mogućeg uplitanja svjetovne vlasti u život naroda, bila obično prihvaćena pri usponu nekih režima (primjerice dinastije Han).²⁶ Budući da Maova Kina nastupa nakon potpunog vanjskog, ali i unutrašnjeg propadanja jedne od povijesno ustrojenih Kina, ona zatiče konfucijanizam (duboko deriviran dakako) kao jednu od ideologijskih instancija ranijeg sistema. Odatle i današnja borbe protiv Konfucija i Lin Pijao istovremeno.

Kakav je istinski epohalni doseg i značenje marksizma koji zastupa i razvija Mao Ce Tung, ostaje još pitanje bez odgovora. Njegovo takoreći odbijajuće urastanje u tradiciju vjerojatno pokazuje, baš s obzirom na tradiciju samu, dugovječnost tog fenomena. Danas je stoga teorijski moguće suditi tek prema dobijenim tekstovima i njihovom samo djelomice prepoznatljivom društvenom kontekstu. U tom pogledu čini se posve odgovarajućim završiti uvjerenjem da će ono što tek nailazi, kako to uostalom i Mao Ce Tung zamišlja, potvrditi bit niza njegovih teza, pa i opravdanost naslovne tvrdnje o postojanju marksizma Mao Ce Tunga.

Rujan 1975.

²⁴ Jednako je, međutim, idealistički kada se bitni aspekti kineske stvarnosti svode na takve izmišljotine, a što, začudo, čini baš »Enciklopedija Leksikografskog zavoda«, sv. III. Zagreb 1967. u članku o Kini (str. 470-471).

²⁵ Netom spomenuti članak u Enciklopediji to također posve jednostavno interpretira.

²⁶ Usp. Fung Ju Lan, »Istorija kineske filozofije«, Nolit, Beograd 1971. str. 250 i dalje, te H. J. Störig, »Kleine Weltgeschichte der Philosophie« I, Fischer Verlag, Frankfurt 1974, S. 81-99.